

İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi
Journal of the Human and Social Science Researches
[2147-1185]

[itobiad], 2018, 7 (4): 2591/2614

**Namık Kemal ve Musa Akyiğitzade'nin İslam ve Batı
Medeniyetlerine Bakışları**

Namık Kemal and Musa Akyiğitzade's Perceptions towards Islam
and Western Civilizations

Hayrettin PULAT

Arş. Gör, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi Fen Edebiyat Fak. Tarih Bölümü

R.A., A. İbrahim Cecen Univ., Faculty of Arts and Sciences, Department of
History

hpulat@agri.edu.tr

Orcid ID: 0000-0002-3852-5924

Makale Bilgisi / Article Information

Makale Türü / Article Types : Araştırma Makalesi / Research Article
Geliş Tarihi / Received : 16.07.2018
Kabul Tarihi / Accepted : 05.11.2018
Yayın Tarihi / Published : 28.11.2018
Yayın Sezonu : Ekim-Kasım-Aralık
Pub Date Season : October-November-December
Cilt / Volume: 7 Sayı – Issue: 4 Sayfa / Pages: 2591-2614

Atıf/Cite as: PULAT, H . (2018). Namık Kemal ve Musa Akyiğitzade'nin İslam ve Batı Medeniyetlerine Bakışları. İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, 7 (4), 2591-2614. Retrieved from <http://www.itobiad.com/issue/39481/444132>

İntihal /Plagiarism: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelenmiş ve intihal içermediği teyit edilmiştir. / This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. <http://www.itobiad.com/>

Copyright © Published by Mustafa YİĞİTOĞLU- Karabuk University, Faculty of Theology, Karabuk, 78050 Turkey. All rights reserved.

Namık Kemal ve Musa Akyiğitzade'nin İslam ve Batı Medeniyetlerine Bakışları

Öz

Batı ile Osmanlı Devleti arasındaki ilişkilerin gelişmesi dolayısıyla iki coğrafi alanın birbiri hakkındaki bilgilerinin niteliği ve niceliği tarihi süreç içerisinde değişikliğe uğramıştır. Söz konusu değişim beraberinde yazın alanında da tartışmaları getirmiştir. Batının Osmanlı Devleti'ne yönelik bilgisi bazı Osmanlı müellifleri tarafından eleştirilmiştir. Bu çalışma kapsamında da Namık Kemal (1840-1888) ve Musa Akyiğitzade'nin (1865-1923) "batı algısı", yazmış oldukları birer eserden yola çıkılarak incelenmiştir. Bu çerçevede, Batı medeniyetinin, iki yazar tarafından nasıl algılandığı, Batı medeniyeti karşısında İslam medeniyetinin nasıl konumlandırıldığı açık bir şekilde gösterilmeye çalışılmıştır. Belirtilen hususların dışında, konunun daha anlaşılır olması için Batıya reddiye yazılmasının nedenleri kısaca açıklanmıştır. Çalışmada iki temel kaynak kullanılmıştır. Bunlarda ilki Namık Kemal'in *Renan Müdafaaanamesi*, ikincisi ise Musa Akyiğitzade'nin *Batı Medeniyetinin Esasına Bir Nazar*'dır.

Anahtar Kelimeler: Namık Kemal, Musa Akyiğitzade, Ernest Renan, İslam, Batı, Medeniyet

Namık Kemal and Musa Akyiğitzade's Perceptions towards Islam and Western Civilizations

Abstract

Since the improvements of relations between Western and Ottoman Empire, the quality and quantity of information about each two geographical areas have also been altered in the historical process. The mentioned change brought literary arguments with it. Some authors of Ottoman criticized knowledge about the Ottoman Empire in the Western. Within the scope of this study, perceptions toward Western of Namık Kemal and Musa Akyiğitzade is analyzed based on their written works. In this context, it has been clearly tried to state how these two authors perceive Western civilization and how Islamic civilization is positioned toward Western civilization. Apart from mentioned subjects, reasons why rebuttal was written to Western is shortly explained to clarify the topic. Two primary sources are used in this study. First one is "*Renan Müdafaaanamesi*" of Namık Kemal and the second one is *Batı Medeniyetinin Esasına Bir Nazar* of Musa Akyiğitzade.

Key Words: Namık Kemal, Musa Akyiğitzade, Ernest Renan, Islam, Western, Civilisation

Giriş

Din ile bilim arasında var olduğu düşünölen çatışma, başka bir deyişle dinin bilime mani olduğu tezi Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde tartışıldığı gibi XIX. yüzyılın ikinci yarısında Osmanlı Devleti'nde de tartışılmıştır (Haniöglu, 2009: 15). Türkiye'de muhafazakâr düşünürler söz konusu tez ve iddialara karşı çıkarken, laik kesim ise din-bilim çatışması/dinin bilimin gelişmesine mani olduğu tezini savunmaktadır. Kapsamı çok geniş olan bu konuyu daha dar bir sınıfta ele almak amacıyla bu konuda muhafazakâr düşünceyi besleyen iki Osmanlı düşünürünün farklı zamanlarda, aynı amaçla kaleme aldıkları iki kitapçığı ele alınacaktır. Bunlardan *ilki* 1883 yılında Namık Kemal tarafından kaleme alınan *Renan Müdafaaamesi*, *ikincisi* ise Musa Akyiğitzade tarafından 1315'(1897)te yazılan *Avrupa Medeniyetinin Esasına Bir Nazardır*.

Namık Kemal Midilli Adasında sürgünde bulunduğu sıralarda Fransız aydınlarından Ernest Renan tarafından verilen bir konferansta İslam'ın bilime engel olduğu savı ortaya atılmıştır. Ortaya atılan bu sava İslam ölkelerinden tepkiler yükselmiştir (Cündioğlu, Ernest Renan ve Reddiyeler Bağlamında İslam-Bilim Tartışmalarına Bibliyografik Bir Katkı, 1996: 1-91). Bir İslam ölkesi olarak Osmanlı Devletinde de Ernest Renan'a yönelik tepkiler oluşmuştur. Bu bağlamda en sert eleştirilerden biri Namık Kemal tarafından kaleme alınan *Renan Müdafaaamesi*dir. Namık Kemal'in kaleme aldığı bu eser 1326 yılında Mahmut Bey Matbaasında Külliyyat-ı Kemal üst başlığı altında basılmıştır (Kemal, 1326); (Osman, 1995: 184).¹

Musa Akyiğitzade, Kazan asıllı Müslöman bir Türk'tür. İstanbul'a gelişi 1887/1888 tarihlerine denk gelmektedir (Ölken, 2013: 312) (Türkoğlu, Musa Akyiğitzade, 2006: 213). Musa Bey, Namık Kemal'den daha sonra Namık Kemal'in eleştirilerini geliştirerek, Batı Medeniyetinin kökeninde ve gelişmesinde ortaçağ İslam Medeniyetinde meydana gelen bilimsel gelişmelerin etkili olduğunu içeren bir eser yazmıştır. Bu eser Hicri 1315 yılında yayınlanmıştır (Akyiğitzade, 1315).

Red Fikrinin Arka Planı

Osmanlı Devleti'nde neden Batı'yı eleştiren eserler yazma ihtiyacı doğdu? Bu sorunun cevabını/cevaplarını aşağıdaki satırlarda özetlemeye çalışılmıştır.

Batı, Batıya dair olanı reddetme ve Avrupa medeniyetini İslam medeniyetinin ürünü sayma, Batı Avrupa'nın siyasal üstünlüğünün doruk

¹ Yılının Hicri veya Rumi olduğu hakkında elimizde net bir bilgi yoktur. Ancak Hicri 1326 ise 1908, Rumi 1326 ise 1910 yılına tekabül etmektedir. Osman Cilacı yazmış olduğu bir makalede 1326 tarihini yanına 1910 tarihini de parantez içinde vermektedir. Bu tarihlemeyi Cündioğlu, a.g.m, s.41 ve 43'te 1326 (1908) olarak vermektedir.

noktalara çıkmasından sonra başlamıştır (Türköne, 2011: 155-156). Bu durum İslam medeniyetinin esasında Batı medeniyetinden daha üstün olduğunu, Avrupa'daki gelişmelerin temelinde Müslüman âlimlerin çalışmalarının yattığını iddia eden eserlerin yazılmasına neden olmuştur. Batı'nın İslam medeniyetinin "çocuğultürevi" olduğu fikrini beslemek için de İslam'ın altın çağlarına atıfta bulunulmuş ve geleneklere bağlılık ön plana çıkarılmıştır. Ortaçağ'daki İslam medeniyeti ideal bir düzen olarak yazın alanına taşınmış ve Avrupa karşısında en sık başvuru kaynaklarından bir tanesi olmuştur. Müslüman coğrafyalarda eş zamanlı olarak başlayan, din ve medeniyet Müslümanlığı, İslamiyet'i Hıristiyanlıktan üstün tutma söylemi yazın alanında kendine yer bulmuştur. Müslüman bir coğrafya olarak Osmanlı Devleti sınırlarında da bu durum baş göstermiştir (Berkes, 2012: 351).

Reddiye literatürünü besleyen önemli olaylardan bir tanesi Ernest Renan tarafından verilen "Bilim ve İslamiyet" konulu konferanstır. Renan'ın söyledikleri Müslüman coğrafyalarda geniş yankılar bulmuş ve E. Renan eleştirilere maruz kalmıştır. Renan'ın temel tezi şöyle özetlenebilir: İslam, bilim ve felsefeye düşman olmakla birlikte Arap düşüncesinin bir ürünüdür. İslam coğrafyasında meydana gelen gelişmeler ise Arî ırktan olan İranlıların İslam'a katkılarıdır. İslam'da bilimin gelişmesi ancak Grek ve İran kültürleriyle temas neticesinde gelişmiştir. Renan'ın ortaya attığı tezler dışında XVIII-XIX. yüzyıl Avrupa'sında Türk ve Müslüman karşıtlığı da yaygın olduğunu belirtmekte fayda vardır (Berkes, 2012: 352).

Sultan II. Abdülhamit döneminde önem kazanan siyasal İslam düşüncesi Tanzimat dönemi batıcılığının karşısında konumlandırılmıştır. Batı'ya karşı oluş Sultan II. Abdülhamit'in tahta çıkmasından önceye dayanır. Ancak Sultanın tahta çıkmasını kolaylaştıran etmenlerden biridir. Sultan tahta çıktıktan sonra İslamcı düşüncüyü ön plana çıkarmış ve bir ideoloji olmasına zemin hazırlamıştır. Bu devirde gözler, ideal bir düzen olarak İslam'ın gücünün doruk noktasında olduğu ortaçağa çevrilmiştir (Berkes, 2012: 350-354).

Niyazi Berkes, *Türk Düşününde Batı Sorunu* isimli çalışmasında Tanzimat ve dolayısıyla Tanzimat batıcılığına karşı çıkışları şöyle özetlemektedir (Berkes, 1975: 216-217):

"İslamcı görüşe göre Batı uygarlığının ilmi, fenni, endüstrisi, kişi çalışması özgürlüğü diye nesi varsa, İslam uygarlığının da vardır. Zaten Tanzimatçı Batıcıların Avrupa'ya özgü sandığı uygarlık aslında Müslümanlardan alınmadır. Onların dini batıl olduğundan uygarlık yaratamazdı. Vakta ki Hristiyanlar, Müslümanlıktan uygarlık almağa başladılar, ancak o zaman karanlıklardan kurtulmağa, ilerlemeye başladılar. Çağdaş uygarlığın aslında kaynakları 'biz'dedir. Şimdi onu bırakıp Hristiyanlardan uygarlık almağa kalkıyoruz."

Tanzimat döneminde Osmanlı Devleti'nin Batıya açılması, devletin çöküşünü hızlandırması olarak telakki edilmiştir. Çünkü Batı'nın kapıları açılırken sadece medeniyet için açılmamıştır. Açılan kapı aynı zamanda Batının sermayesinin geri bir tarım ülkesi olan Osmanlı Devletini sömürgeleştirmesi için de açılmıştır (Berkes, 1965: 28). Özetle birtakım iç ve dış nedenlerden dolayı Batıya karşı bir reaksiyon gelişmiş ve yazın alanına yansımıştır.

Ernest Renan'ın İddiaları

Ernest Renan 1883 yılında Sorbon'da vermiş olduğu "İslamiyet ve Bilim" isimli konferansında İslam'ı olumsuz anlamda eleştiren bazı iddialar ortaya atmıştır. Renan, İslami esaslara göre idare edilen ülkelerin geri kaldığını, sürekli olarak çöküşte olduklarını dile getirmiştir. Ona göre bu durumun temel kaynağı ise Müslümanların kültürlerinin ve eğitimlerinin dini kurumlar tarafından verilmesidir. Ernest Renan, Müslüman ülkelere gidildiğinde, gerçekten iman etmiş bir müslümanın mutaassıp olduğunu, bilime mutlak surette kapalı bir toplum ve insan yapısının bulunduğunu belirtir (Renan, 1946: 184).

Renan, aslında Müslüman çocukların 10-12 yaşlarına kadar, yani İslami eğitim almaya başlama yaşına kadar, gayet uyanık ve açık fikirli olduklarını, eğitim hayatına başlamalarından sonra mutaassıplaştıklarını iddia etmektedir (Renan, 1946: 185).

Ernest Renan her ne kadar İslam'ın bilim medeniyetin gelişmesinde engelleyici bir rolü olduğunu iddia etse de İslam tarihinin sınırlı bir devrinde İslam dünyasının bilimsel gelişim açısından parlak bir dönem geçirdiğini, bilginler ve filozoflar yetiştirdiğini, bu sayede Hıristiyan Batıyı belirli bir dönem hükmü altına aldığını konferansında belirtmektedir.

Belirtilen olumlu yan aktarıldıktan sonra Ernest Renan, gerçek anlamda bir İslam bilim ve medeniyetinden söz edilip edilmeyeceğini sorar ve bu soruyu şöyle cevaplar (Renan, 1946: 186):

"Evet, aşağı yukarı 775 yılından XIII. yüzyılın ortalarına kadar, yani takriben beş yüzyıl devamınca, Müslüman memleketlerinde pek seçkin bilginler, düşünürler mevcut olmuştur. Hatta denilebilir ki, bu müddet zarfında İslam âlemi fikri kültür bakımından Hıristiyanlık âlemine üstün olmuştur."

Ancak bütün bunlar bir İslam bilim ve medeniyetinin varlığına işaret etmez.

Renan yukarıdaki cevabı verdikten sonra yanlışa düşülmemesi için İslam medeniyetinin gelişimini yüzyıl bazında ele alınması gerektiğini dile getirir (Renan, 1946: 186). Buradaki asıl maksadı İslam medeniyetinin gelişimindeki Yunan, İran ve Hint eserlerinin Arapçaya tercüme edilmesinden sonra İslam âleminde bilimsel faaliyetlerin neşvünema

bulduğu düşüncesidir. Bu hususta şu değerlendirmelerde bulunmuştur: (Mansur, Harun Reşid ve Memun gibi Abbasi Devleti halifeleri) *“Her şeyi, bilhassa yabancı memleketlerle ve putperestlikle ilgili şeyleri merak ederlerdi. Hind’den, eski İran’dan, bilhassa Yunanistan’dan birçok şey öğrenmek isterlerdi.”* Söz konusu meraktan dolayı tercüme faaliyetlerine adı geçen Halifeler önyak olmuşlar ve bilimin İslam âleminde yayılmasına zemin hazırlamışlardır(Renan, 1946: 189).

Ernest Renan, Arapça olarak yazılan eserlerin ya da Arapçaya tercüme edilen eserlerin aslında *“Yunani-Sasani”* kaynaklıdır. Bunlara ek olarak bu çeviri eserlerin –Euklides, Ptolemeus ve Aristoteles’in eserleri-İslam şehirlerinde kolaylıkla elde edilirken, Avrupa’da elde edilmesi ve muhafazasının çok zor olduğunu da belirtmektedir (Renan, 1946: 191-193).

Ernest Renan yukarıda dile getirilen iddia ve benzerlerini konferansında tekrar tekrar dile getirerek İslam’ın bilime mani olduğu tezlerini işlemiştir. İslam âlemindeki gelişmelerin köken itibariyle Yunan, Hint ve İran’a ait oldukları, Müslümanların sadece aracılık yaptıkları belirtilmiştir. Renan’ın bu iddiaları Müslüman coğrafyalarda geniş bir yankı bulmuş, entelektüel kesim ile din adamlarının Ernest Renan’ı eleştirilerine neden olmuştur (Cündioğlu, 1996: 25-70).

Namık Kemal’in Oryantalist Bakış Açısına Eleştirileri

Namık Kemal’e göre, Batının genel anlamda Doğu, özel anlamda Osmanlı Devleti, hakkındaki malumatı sathi, yanlı ve efsanelerden ibarettir. Aynı zamanda sözü edilen malumatın taraflılıktan dolayı çarpıtıldığı da belirtilmektedir. Bu konuda başta Ernest Renan başta olmak üzere Osmanlı Tarihi yazarı olan Hammer ve D’Herbélot Doğuyu/İslam’ı bilmemekle eleştirilir (Kemal, 1326: 4-7):

“Birçok seneler İstanbul’da oturmuş ve Arabî ve Farsi’den başka –o iki lisana müftedir olması ve kavadinin layıkıyla mazbut bulunmaması cihetleriyle- bir ecnebiye göre tahsili elsine-i İslamiyenin kâffesinden müşkül görünen Türkçe’de oldukça güzel yazacak kadar maharet kesbetmiş olan Tarih-i Osmanî sahibi Hammer bile, diyanet-i İslamiye mebhasına atf-ı makal edince, Şark’a dair birkaç kitap okumayan ecnebiler kadar ve fakat onlardan daha garip bir vukufsuzluk gösterir.”

D’Herbélot ise Kuran-ı Kerim hakkında verdiği bilgilerden dolayı eleştirilmiş, verilen bilgilerin inanç noktasında İslam âleminde herhangi bir karşılığının olmadığı belirtilmiştir (Kemal, 1326: 8). Ayrıca Avrupa’nın Doğuya yönelik malumatı Namık Kemal tarafından İbret Gazetesinin 7. sayısında ele alınmış, söz konusu malumatın niteliği eleştiri konusu edilmiştir (Kemal, Avrupa Şark’ı Bilmez, 1288).

Namık Kemal, İslam araştırmaları yapan Batılı bilim adamlarının araştırmalarında objektif davranmadıklarını da dile getirir. İnanç olarak bu

araştırmacıları ikiye ayırarak ele alır. Bunlardan ilki Hıristiyan olan araştırmacılarıdır. *İlk kesimin* objektif davranmamasının temelinde, dinsel mensubiyetin vermiş olduğu bir taassubun yattığı belirtilmiştir (Kemal, 1326: 7-8):

“Malumdur ki, Avrupa’ca diyanet-i İslamiye’nin tetkiki ile uğraşanlar, ya Hıristiyanlığa mutekittir, ya değildir. Eğer Hıristiyanlığa mutekit ise fikr-i aslîsi bu tetkikatın tedric-i nefis ile iltizam-ı hak ile icrasına mani oluyor. Diyanet-i İslamiye Hıristiyanlar nazarında ilahi olmadığı için ulema-yı Nasraniyetin din-i Muhammediye dair icra edecekleri tahkikat, ellerine geçen kitapta mahall-i tariz aramaktan ibarettir.”

İkinci kesim ise “mutekit olmayan”lardır. Namık Kemal bu tabiri herhangi bir dine inanmayanlar için kullanır. Başka bir deyişle ikinci kesim *ateist*lerden oluşmaktadır. Bu kesim, bütün dinleri, insan fikirlerine zincir vuran, eğitimin gelişmesine mani olan korkutucu bir sed olarak telakki etmektedir (Kemal, 1326: 8). Dolayısıyla *ateistler* de İslam’a karşı önyargılı olmakla birlikte kendilerini konuşlandıkları dünya görüşüne göre birtakım yorumlar yapmaktadırlar.

Bu açıklamalar doğrultusunda Namık Kemal, Ernest Renan’ı da ikinci kesime dâhil etmiştir (Kemal, 1326: 15). Renan’ın İslam araştırmalarındaki –art- niyetinin anlaşılması için hayat hikâyesinin bilinmesinde fayda olduğu dile getirilmiştir (Meriç, 2011: 69-70). Tercüme-i halin verilmesinin temel nedeni de Renan’ın her türlü fenalığı dine hasreden “*bir mümkün*” olduğunu açıkça ortaya koymaktır (Kemal, 1326: 1-4), (Cündioğlu, 1996: 6). Ayrıca Namık Kemal, Ernest Renan’a karşı saldırgan ve polemik çıkarıcı bir dil kullanmıştır. Sert eleştirilere rağmen yapılan savunma oldukça zayıftır (Mardin, 2013: 359).

Renan’ın İslam Bilime Manidir İddialarına Namık Kemal’den Cevaplar

Renan’ın vermiş olduğu konferans, İslam dünyasının birçok yerinde olduğu gibi, Osmanlı Devletinin başkenti olan İstanbul’da da ilgi uyandırmıştır. Nitekim Namık Kemal de eserinin girişinde bu konuya değinmektedir: “*Fransız erbab-ı kaleminden Mösyö ‘Ernest Renan’ın irad ve neşrettiği ‘İslamiyet ve Maarif’ ünvanlı bir hutbe hayli zamandan beri gazetelere sermaye-i bahis olmaktadır*” (Kemal, 1326: 2)

Namık Kemal Midilli adasında bulunduğu sırada Renan’ın vermiş olduğu konferansı okumuş ve bunun üzerine Ernest Renan’ın fikirlerini eleştirmek amacıyla reddiyesini yazmıştır. Renan’a yönelik ilk reddiyelerden olmasına rağmen eser Namık Kemal’in ölümünden yaklaşık olarak 20 yıl sonra yayınlanmıştır (Tansel, 1995: 88-90); (Cündioğlu, 1996: 41).

Namık Kemal İslam'ın bilime mani değil, aksine bilimin gelişmesini teşvik edici yönünün olduğunu belirtmektedir (Fuat, 2012: 136). Bunun yanı sıra İslam'ın ilkel kabile dinleri derecesine indirgenmesine de kızmaktan kendini alamamaktadır (Kemal, 1326: 13):

“İslam'ı, idrak ve maarifçe, Çin'de ateşe, Hind'te hayvanata ibadet eden, arazi-i meçhulede, Cezair-i Bahr-ı Muhit'te insan yiyen ebna-yı cinsimizden de daha aşağı görmek, davasında delil göstermeye lüzum görmeyen Mösyö Renan için kabildir.”

Namık Kemal, Ernest Renan'ın İslam'ın eğitim sistemine yönelik eleştirilerini asılsız bulmakta, bu konu hakkında yapılan değerlendirmeleri önyargılı ve yanlı olduğunu belirtmektedir (Kemal, 1326: 10):

“Şimdi bir Avrupalı, mahiyet ve meziyetini anlamak senelerce tamik-i fikre muhtaç olan diyanet-i celile-i Muhammediye'yi hürriyet-i efkâra hail ve terakki-i medeniyete mani bilerek piş-i nazara alır, bu fikrin netayicinden olarak, tahkikatını zorla mutekedat-ı gayr-ı makule taharrisine hasreder. Tesadüf ettiği her meseleye, haşa mine't teşbih, güya Zulu halkının mezhebiyle uğraşır kadar sathi bir imale-i negahı zihninde hâsıl edecek fikir için kâfi görür de, teveğğülüünün mevokuf-aleyh olan elsineye intisabı da daha kelimelerini doğru telaffuz edemeyecek derecede bulur ise, yazacağı şeylerin hezeyandan başka bir şey olabilmesi aklen kabil midir?”

Namık Kemal'e göre Ernest Renan'ın iddia ettiği gibi İslam hiçbir zaman eğitime mani olmamıştır. Buna cevaben ise Müslümanların okul bulabildiği her yerde, eğitim gereçlerinin eksik olmasına rağmen diğer milletlerden olan çocuklara üstünlük sağlamasını delil gösterir (Kemal, 1326: 13):

“İslam'ın mektep bulabildikleri yerlerde, vesait-i tahsilde mevcut olan bin türlü noksan ile o mekteplere devam eden milel-i saire talebesine daima tefevvuk ede geldiklerini Mösyö Renan nasıl inkâr edebilir? Yoksa davasına delil göstermemek şanından olduğu gibi, muarız tarafından gösterilen delili kabul etmemek de ihtiyar eylediği tarz-ı münazara iktizasından mıdır?”

Namık Kemal'in Renan'a karşı kullandığı dil iğneleyicidir. Yukarıdaki alıntıda da görüldüğü gibi iddialara delil göstermek için menfi örneklerin seçilerek kullanıldığı dile getirilmiştir. Namık Kemal, bilginin/bilimin makam ve ayrıcalık sahibi olmak için kullanılmayacağını açıkladıktan sonra, İslam tarihinin hiçbir devrinde Müslümanların eğitime tahkir gözüyle bakmadığını, bakılmış olsa âlimlerin çıkmayacağını dile getirerek Ernest Renan'a eleştiri yöneltir (Kemal, 1326: 17):

“Marifet bir nazenin-i dilrübadır ki, müptelaları yalnız neyl-i visal için ifna-yı ömür ederler. İlm-i vesile-i istifade etmek için istihsale çalışanların, hiçbir vakit malumatça bir mevki-i imtiyaz ve kemale vasıl olduğu bilinmez. Bu delail-i akliyeye de hacet yok. İspat-ı

hakikate filiyat kâfidir. Eğer İslam maarife nazar-ı tahkir ile bakmış olsaydı, içlerinde bir âlim zuhur etmezdi. Mösyö Renan, İslam'da âlim zuhur etmemiştir diyecekse beyan eylesin de ona göre bahsedelim. Mösyö Ernest Renan gittikçe tuhaflaşıyor, dikkat buyrulsun."

İslam'ın ilk devirlerinde bilimsel faaliyetlerin olmadığı iddiasına ise Namık Kemal kısmen katılmakla birlikte bilimin belirli alanlara indirgenmesine karşı çıkmaktadır (Kemal, 1326: 21):

"Asr-ı evvelde İslam arasında ilim münteşir değil imiş; eğer ilimde murat yalnız riyaziyat ve tabiiyat ise, filhakika değildi. Fakat bundan İslamiyet'in mani-i maarif olması mı iktiza eder? Din-i Muhammedi, münteşir olduğu yerlerde halkı âlim bulmuş da cehle mi sevk etmiş?"

Ernest Renan'ın Abbasi Devletinin kurulmasından sonra İran medeniyetine yönelik tezleri konumuz açısından önemlidir. Çünkü bu tezler İslam'ın ve Arapların bilimsel ve teknik gelişmelere engel olduğunu ileri sürmektedir. Bu tezler kısaca şöyle özetlenebilir; *Miladi 750 yılından sonra Abbasilerin iktidara gelmesinden sonra her şey değişti. İslam'ın merkezi dünyanın en büyük medeniyetlerinden birisi olan Sasani kalıntılarının olduğu Şat ve Fıratnehirleri arasına taşındı. İslamiyet'ten önce İran'da Nuşirevan ve Hüsvrev zamanında teknik ve bilimsel gelişmeler yaşanmıştır. Ancak İslam yayılmaya başlayınca bu gelişmelere engel olmuş, büyük bir darbe indirmiştir. Bu gelişmelerde 100 yıllık bir gecikme olduysa da Abbasi hâkimiyetinde bu gelişmeler tekrar neşvünema bulmaya başladı. Ayrıca Abbasilerin yanında İranlı aileler bulunması gelişmeleri müspet anlamda tetiklemiştir. Bu ailelerin en çok bilineni Bermeki ailesidir.*(Kemal, 1326: 21-22)

Namık Kemal, Renan'ın tezlerini gevezelik olarak niteledikten sonra, söz konusu tezlerin İslam'ın bilime mani olduğu iddialarına delil gösterme çabası olarak görmektedir. Namık Kemal'e göre bu tezler bilimsel ve tarihsel gerçeklikten uzaktır. İslam'ın merkezinin Bağdat'a taşınmasının medeniyetin gelişmesi açısından herhangi bir etkisi olmadığı dile getirilmektedir (Kemal, 1326: 23):

"Merkez-i hilafetin Bağdat'a nakil olunması İslamiyet'in terakkiyat-ı medeniyesine nasıl tesir hâsil edebilirdi ki, Ernest Renan'ın İran taraflarında tevehhüm ettiği medeniyet-i Sasaniye ancak otuz kırk yıl sürebilmiş ve İslam'ın zuhuru üzerine bir hal-i vukufa düşmüş bir şekl-i terakkiden ibaretti."

Namık Kemal, Bermeki ailesinin bulunduğu mevkiinin Abbasi Devleti tarihinin sınırlı bir dönemini kapsadığını belirtmektedir. Ayrıca Bermeki ailesi hakkında yapılan değerlendirmeler "Acemane bir mübalağa" olarak nitelendirilmektedir (Kemal, 1326: 25):

"Bermekilerin ikbali yalnızca Harun'un devrinin bir cüzüne münhasır iken, Abbasiler'in asr-ı maarifetinde, umumen mahrem

müsteşarlıklarını, şehzade hocalıklarını, vezaretlerini Bermekiler'e hasretmek pek Acemane bir mübalağa değil midir?"

Ayrıca Namık Kemal Kuran-ı Kerim'den bazı ayetlerini ve bazı Hadisleri İslam'ın bilime mani değil bilakis teşvik edici olduğu bağlamında ele almaktadır (Kemal, 1326: 26-50).

Namık Kemal'e göre İslam, bilginleri ve bilimi korurken Batı buna zıt birtakım faaliyetlerde bulunmuştur (Kemal, 1326: 30-31):

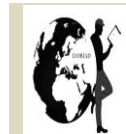
"Kurun-ı kadimede medeniyetin mucidi addolunan Yunanlılar, hikmetin gerçekten mucidi olan Sokrat'ı, Tevhid-i Bari itikadında bulunduğu için idam ettiler. Kurun-ı vustada ihya-yı medeniyetçe pişva-yı akvam olan İtalyanlar heyet-i cedideyi teyit ve ispat ile uğraştığı için Galile'yi idam etmediler ise, idama yakın işkencelere uğrattılar. Kurun-ı ahirede hürriyet-i efkâra mehd-i zuhur addolunan Fransızlar Jean Jacques Rousseau'nun kendi tarafından tab ettirilmeyen Emile unvanlı kitabını yaktırdıktan başka, kendisini de ahz ve tevki etmek istediler. Bu vakaları tarihlerde görüp duruyoruz. Mösyö Renan, bize Arab'ın devr-i maarifetinde 'felsefiyat' ile uğraştığı için idam olunmuş veya işkence edilmiş bir zat bulabilir mi? Kendisinin de bahsettiği El-Kindi'nin, Farabi'nin, İbn-i Sina'nun tercüme-i halleri, Sokrat'ın, Galile'nin, Rousseau'nun sergüzeştine kıyas mı kabul eder?"

Namık Kemal, bilimin gelişmesine set çeken unsurun istilalar olduğunu dile getirerek, Renan'ı bunları dikkate almamakla eleştirir. Dolayısıyla bir engel varsa bunun –İslam veya Hıristiyanlık farkı gözetmeksizin- "din" olmadığı aksine barbar kavimlerin istilaları ve tahripieri olduğunu dile getirir (Kemal, 1326: 34, 36-37,39):

"Acaba bu zat, Şark'ta Tatar² müşrikleri, Garp'ta Ehl-i Salip mutaassipları tarafından ihrak olunan milyonlarca kitabın ziyamı da İslamiyet'in tesirine mi hamletmek ister? Biraz insaf etse Mösyö Renan da itirafa mecbur olur ki, Kurtuba'nın, Gırnata'nın, Bağdat'ın, Semerkant'ın ve daha bunlar gibi yüzlerce bilad-ı İslamiye'nin nice yüz bin kütüb-i muhalledesini, nice bin âlimini ateşler içinde, at ayakları altında mahveden Salipler, Tatarlar, din-i İslam'a tabi değil idiler! Akvam-ı vahşiyenin istilasından sonra Avrupalılar da asırlarca ama-yı cehalet içinde kalmışlar idi. O zamanlar memalik-i Garbiye'deki ilim ve hikmeti mahveden Got'lar, Hunlar, Avarlar değildi de Hıristiyanlık mı idi?"

Namık Kemal'e göre Avrupa'nın bilimsel anlamda gelişmesini sağlayan unsur İslamiyet'in ta kendisidir (Lewis, 2014: 196); (Kemal, 1326: 49): "Avrupalılar, Ruhban guruhunun ateş-i zulmüne mukavemet ederek, Araplardan iktibas eylediği maarif sayesinde bu dereceye gelmeye muktedir olmuş"lardır.

² Yazarn "Tatar"lardan kast ettiği kuvvetle muhtemel Moğollardır.

Netice itibariyle Namık Kemal'e göre, İslam, bilime engel olmadığı gibi, bilimin gelişmesini ve yayılmasını isteyen ve uğraşan bir dindir. Bunun aksini iddia edenler art niyetli ve tarafgir araştırmacılarıdır.

Akyiğitzade Musa'ya Göre Avrupa Medeniyetinin Kökeni

Akyiğitzade Musa Bey' göre; XIX. yüzyıl medeniyetinin temelleri Hz. Muhammed'in hadis ve hadislerinin uygulamasından başka bir şey değildir. Bilimsel çalışmalar arttıkça Peygamberin söylemlerinin değeri anlaşıldığı görülmektedir. İslamiyet'in tesiriyle İngiliz ve Almanların büyük bir kısmı papanın günahsız ve hatasız olduğu düşüncesinden vazgeçmişlerdir. Rönesans ve Reform hareketlerinin temelinde ise Ortaçağ Endülüs (Özdemir, 1997: 66-75) başta olmak üzere, İslam beldelerinde Arapça olarak yazılan bilimsel çalışmaların, Avrupa dillerine tercüme edilmesi yatmaktadır.

Yazarın iddiası, Kuran ayetlerinden ve Peygamber hadislerinden doğan İslam Medeniyetinin, Avrupa'yı ortaçağ cehalet ve barbarlığından kurtardığıdır. İddiasına bulduğu mesnetler ise Avrupa'nın içinden olması da ayrıca ilginç ve kayda değerdir: Alman tarihçi Schlöser ve Amerikalı tarihçi Draper. Adı geçen Avrupalı yazarlardan alıntı yapan Musa Bey, miladi X. yüzyıla kadar okuma-yazmanın kilisenin tekelinde olduğunu, ahalden okuma-yazma bileninin olmadığını belirtmektedir. Okuma-yazmanın yasaklandığı, derebeyin mutlak hâkimiyetinden söz edilebilir. Bu mutlak hâkimiyet toplumsal yaşamın her alanında söz konusudur. Bunun en uç örneği olarak Musa Bey, utanarak sözü "ilk gece kuralına" getirmektedir (Akyiğitzade, 1315: 4-5):

"Derebeyi olmayan bir adam evlenmesi ve alacağı kızı mensup olduğu derebeyine söyler, beyan-ı hal eder. Derebeyi muvafakat eder ise delikanlının nişanlısını yanında bırakıp icra-yı habaset ettikten sonra kızı salıverir. İzdivaç vaki olur. Bu da Avrupa tarihlerinde ilk gece hakkıyla maruf olmuştur."

Musa Bey'e göre Avrupa "vahşet ve barbarlığın" sembolüdür. Buna mukabil, Endülüs(Müslüman İspanya), Buhara, Semerkant, Bağdat, Kahire ve Şam gibi İslam şehirleri de *medeniyetin* sembolüdür. Medeniliğin yanı sıra bilim ve teknoloji alanında da İslam Medeniyeti öncü bir rol oynamış ve Avrupa'yı etkileyerek bir medeniyetin oluşmasına zemin hazırlamıştır. Musa Bey, İslam dünyasının bilimsel anlamda Avrupa'dan çok önde olduğunu kanıtlamak için de Abbasi Halifesi Harun Reşit döneminde yapılan ve Alman İmparatoru Şarlman'a gönderilen bir çalar saati örnek vermektedir. Bu saat Avrupalıda çok ciddi bir merak oluşturmuştur. Avrupalılar, XIX. yüzyıldaki yamyamlar gibi hayret ve dehşet veren bu hediyeyi parmaklarını ısırarak uzun uzadıya izlemişlerdir (Akyiğitzade, 1315: 6).

Hıristiyan Din Adamlarına Bir Eleştiri: Hurafelerin Dinsel Gerçeklik Olarak Sunulması

Musa Bey'in Avrupa medeniyetine (daha doğru ifadesiyle Ortaçağ Hıristiyan din adamlarına) en sert eleştirisi uydurulan ve kutsallaştırılan hurafeler hakkındadır. Din adamlarının ortaya attığı hurafeler yüzünden okuma-yazma bilmeyen ahali çokça sıkıntıya maruz kalmıştır. Bu hurafelerden *ilki* miladi bininci yılda kıyamet kopacağı dedikodusunun yayılmasıdır. Bu şayia, emlak sahibi kesimin varını yoğunu elinden çıkarmasıyla sonuçlanmıştır. Ahali mallarını daha çok kilise ve kiliselere bağlı kurumlara bağışlamıştır. Fakat beklendiği gibi kıyamet kopmayınca emlak ve emtiası elinden çıkan ahali sıkıntı ve darlığa duçar olmuştur. Kıyametin kopacağı iddiasından ise en fazla nemalanan kesim ise din adamları olmuştur (Akyiğitzade, 1315: 5).

Eleştiri konusu olan hurafelerden *ikincisi* ise 1711 yılında Norbert isimli bir cemiyet liderinin Köln yakınlarında bulduğu birkaç kadın iskeleti hakkındadır. Musa Bey, rahiplerin bu olaya derhal bir kutsal hikâye uydurduklarını belirtmektedir. Kutsallaştırılan bu hikâyenin temelinde ise, vaktiyle Fransa'da Ursula adında bir azizenin var olduğu, bunun zorla bir putperestle evlendirilmek istendiği, fakat buna karşı çıkan Ursula 11 bin müridesiyle kaçıp Roma'da bulunan Papa'nın yanına gittikten sonra Köln civarında öldüğü, bulunan iskeletlerin ise Ursula ve müridelerine ait olduğu yatmaktadır. Hikâye kutsallaştırılarak yaygınlaştırılmıştır. Musa Bey'e göre bu hikâyenin kutsallaştırılmasındaki maksat, Avrupa ahalisinin cehaletini körüklemek, sürdürmek ve cehaletten fayda sağlamaktır.

Uydurulan ve kutsallaştırılan hikâyenin aslı ise bilinen tam aksinedir. Yaklaşık olarak 20-30 sene sonra aynı civarda erkek iskeletleri de ortaya çıkar. Takriben 10 yıl kadar kazı çalışmaları ve araştırmalar devam eder. Kazılar esnasında çocuk iskeletlerine de denk gelinir. Çocuk iskeletlerinin bulunması Ursula ve maiyetinin azizeliklerine gölge düşürür. Kaldı ki hikâyeyi kutsallaştıran ana etmenlerden bir tanesi Ursula ve müridelerinin iffetidir. Bu durum oldukça gariipsenmiştir. Araştırmaların derinleşmesi gerçekleri gün yüzüne çıkarmıştır. Bu iskeletler Roma döneminden kalma bir putperest mezarlığıdır. Sonraki süreçte Alman tarihçiler tarafından yapılan araştırmalar neticesinde, kutsallaştırılan Ursula ve beş azizenin de putperest olduğu anlaşılmıştır (Akyiğitzade, 1315: 39-42).

Üçüncü hurafe ise "*kutsal gaga*" hikâyesidir. Nikodimos adında bir şahıs Hz. İsa çarmığa gerildikten sonra, Hz. İsa'nın çarmığa bulaşan kanından bir miktar alarak bir eldivene koyar. Eldivenin birçok mucizeye sebep olmasından dolayı söz konusu şahıs Yahudiler tarafından tazyike uğrar. Bunun üzerine Nikodimos aldığı kanı bir kuşun gagasına koyarak her tarafını iyice kapatır. Bu işlemleri gerçekleştirdikten sonra gagayı denize atar. Gaga yüzyıllar boyu denizlerde yüzdükten sonra Normandiye

sahillerine çıkar. Bir av esnasında Normandiye dükü tarafından bazı hayvanların bir noktada huşu içerisinde durdukları gözlemlenir. Bunun üzerine dük, o noktayı kazdırır. Kazı sonucunda Hz. İsa'nın kanıyla dolu olan gaga bulunur. Bundan sonra o bölge piskopos idaresine verilir ve "Gaga" adında bir sancak (*Abatlık yani piskopos idaresi*) oluşturulur.

Yukarıda anlatılan üçüncü hikâyede dikkate değer olan husus "gaga"nın bulunduğu mevkiinin verimliliğidir. Musa Bey, olaya toprağın verimliliği ve din adamlarına mal edilmesi için uydurulan bir hikâye nazarıyla bakmaktadır. Bu sayede rahipler büyük ve verimli topraklara sahip olmuşlardır.

Bütün bunlar bir yana Musa Bey anlatılan hikâyenin çelişkilerini gözler önüne sermek için birtakım sorular sorar. Öncelikle Hz. İsa'nın kanının neden bir gagaya konularak taş atar gibi denize atıldığını sorar. Hâlbuki eğer denildiği gibi kan kutsal ve mucizelere sebep oluyor ise kanın Nikodimos'u kurtarması gerekmektedir. Diğer bir soru ise gaganın alçı veya başka bir madde ile sıvanmış olduğu halde nasıl denizin dibine batmadığıdır. En önemli soru ise yüzyıllar boyu yüzen bu gaganın neden herhangi bir kutsiyeti olmayan Normandiye'nin "vahşi yerlileri" ile meskûn olan bir bölgeye çıktığıdır.

Musa Bey'in yukarıdaki soruları sormasındaki maksadı Avrupa'da eleştirel bir düşüncenin olmadığını vurgulamaktır. Eleştirel düşünebilen bir zihin olmuş olsaydı bu sorular sorulur ve hikâyenin uydurulmuş bir hurafe olduğu hemen anlaşılırdı. Eleştirel düşüncenin yokluğu ve körü körüne bir inanın varlığından en çok faydalanan kesim, eleştiri konusu yapılan din adamlarıdır (Akyığıtzade, 1315: 44-46).

Dördüncü ve son hurafe ise Hz. İsa'nın Lazar için döktüğü gözyaşının hikâyesidir. Benedikten papazları, Hz. İsa ağladığı zaman bir melek tarafından gözyaşlarının bir şişeye konulduğunu ve şişenin Magdalina'ya verildiğini söylemektedirler. Magdalina ise şişeyi alıp Fransa'ya götürür. 1040 yılında şişe bir şekilde İstanbul'a getirilir. Daha sonra ise şişe Vandom manastırına götürülür. Doğal olarak manastır Hıristiyanların ziyaretgâhu olur.

Musa Bey'e göre çelişkili olan nokta, dönemin Hıristiyanlık merkezlerinden biri olan İstanbul'un gözyaşı şişesini Vandom manastırına vermesidir. İstanbul'daki din adamları söz konusu dönemde kendilerini en dindar Hıristiyan olarak tanıtmaktan imtina etmemektedirler. Böyle bir iddia varken "kutsal gözyaşı"nın Vandom manastırına götürülmesi Musa Bey'e göre son derece çelişkili bir durumdur.

Bu hikâyenin kökeni hakkında görüş ayrılıkları da mevcuttur. Musa Bey bu tezini XVII. yüzyılda Benedikten rahipleri tarafından yazılan "Lazar İçin Hz. İsa'nın Döktüğü Gözyaşının Hakiki Tarihi" isimli kitaba dayanarak

ortaya atmaktadır. Kitapta gözyaşının Vandom manastırında olduğu belirtilmektedir. Bu da hikâyeye alakalı diğer iddiaların çürütülmesi için kitabın yazıldığı anlaşılmaktadır.

Hakikatin biricik olduğuna vurgu yapan Musa Bey, bir konu hakkında birden çok iddianın bulunması, o konunun batıl olduğuna dikkat çekmektedir. Aynı gözyaşının aynı zaman diliminde farklı yerlerde bulunmasının akla ve mantığa uygun olmadığı belirtilen diğer bir husustur. Musa Bey'e göre hikâyenin hayal ürünü olması, papazlar arasındaki ihtilafın temel nedenidir. Bu hikâyenin uydurulma nedeni ise manastıra gelir getirme kaygısından kaynaklanmaktadır (Akyiğitzade, 1315: 46-50).

Sonuç olarak Musa Bey'in hurafeler ve din istismarı hakkında söylediklerinden şu çıkarımları yapmak mümkündür: birincisi iktisadi, ikincisi ise eleştirel düşüncenin olmayışı. Uydurulan hikâyelerin verimli alanlarla ilişkilendirilmesi kilise ve dolayısıyla din adamlarına maddi gelir sağlamaktadır. Böylece Ortaçağ Avrupa'sında kilisenin iktisadi gücü artmaktadır. Diğer çıkarım olan eleştirel düşünmenin olmayışı sayesinde de cahil olan ahali daha da cahilleştirilmek suretiyle maddi ve manevi insan kaynağı denetim altına alınıyor ve sömürülüyor diyebiliriz.

Mürşit Bir Medeniyet: İslam

İslam medeniyeti mi, Arap medeniyeti mi? Musa Bey, İslam medeniyeti kavramının kullanılmasının daha yerinde olacağı kanaatini taşımaktadır. Bunu ise İslamiyet'in bir üst kimlik olmasına, ırklar üstü hüviyetine bağlamaktadır. Yazara göre, bilim dili olarak Arapçanın kullanılması kavramsallaştırmayı da Arap medeniyeti şeklinde yapmayı gerektirmemektedir. Çünkü Arapça yazdığı halde İbn-i Sina "*Türk oğlu Türk*" bir Buhara'lıdır. Bu konu hakkında Musa Bey'in değerlendirmesi aynen şöyledir (Akyiğitzade, 1315: 6-7):

"Vahşi Avrupalının zihnini nurlandıran muallimler umumiyetle Müslüman hocalardır. Müslüman hocaları diyoruz. Tahsis ederek Arap hocaları demiyoruz. Çünkü medeniyet-i Arabiye denilen şey yalnız Arap kavminin medeniyeti olmayıp, umumen Müslüman medeniyetidir. Eovel zamanda usul ve fünuna müteallik eserlerin Arap lisanı üzere kaleme alınması adet hükmünde cari idi. Hâlbuki ulum ve fünunu yazan müellifin meyanında Türkler pek çok olduğu gibi ihtida eden Yahudi vesair milletlere mensup olanlar dahi var idi."

Böylece "*medeniyet*" ırk temeline dayalı bir isimlendirme yerine, çok daha kuşatıcı olan din esasına göre isimlendirilmektedir.

Avrupa'yı irşad eden, cehalet ve vahşilikten kurtaran İslam medeniyeti ve Müslüman hocalardır. Ortaçağ'da Avrupalılar, çocuklarını daha iyi bir eğitim alabilmeleri için Bağdat ve Kurtuba gibi önemli bilim merkezlerine gönderir, çocuklar aldıkları eğitimden sonra ülkelerine dönerek rahip olmayı seçerlerdi. Bu sırada öğrenim için geldikleri İslam

şehirlerinde Arapçayı da iyi bir şekilde öğrenen bu öğrenciler tercüme faaliyetlerinde de bulunmuşlardır. Böylece tercüme yoluyla da İslam Medeniyetinin birikimini Avrupa'ya aktarmışlardır. İbn-i Sina'nın "Kanun" isimli eseri başta olmak üzere, coğrafya, astronomi, geometri ve cebir gibi bilim dallarına ait eserler tercüme edilmiştir. Bunlara ek olarak el Hazin'in ışık ve görmeye dair eserinin de Bacon tarafından İngilizceye çevrildiği Musa Bey tarafından dile getirilmektedir. Kimya alanında da Cafer isimli bir Müslüman bilgin asitli cisimleri Avrupalılara öğretmiştir. Yazar, İbn Cafer'i kimyasal cisimlerin kâşifi olarak nitelemektedir (Akyiğitzade, 1315: 7-8).

Musa Bey'in iddiaları bunlarla sınırlı kalmıyor. Mesela pusula ve barutun Müslüman Araplar tarafından icat edildiğini söylüyor. Kaynak olarak da Amerikalı tarihçi Draper'ı gösteriyor. Ayrıca eczacılık alanında da Avrupalıların pek çok terimi ve ilacı Müslümanlardan öğrenildiği ortaya atılan iddialar arasındadır. "Alkol" ve "şurub"un telaffuz farklılığına uğrayarak Arapçadan alındığını iddia etmektedir (Akyiğitzade, 1315: 9).

Musa Bey iddia ve eleştirilerinin dozunu artırarak daha da uç örneklerle Avrupalının "vahşi" olduğunu kanıtlamak istemektedir. Avrupa'nın merkezinde bulunan ve Avrupa'nın önde gelen kavmi sayılan Germenlerin giyinme gibi bir adabının olmadığı dile getirilen önemli hususlardandır. Yazara göre medeni olmanın baş koşullarından biri giyim-kuşamdır. Bu ise Avrupalılarda olmayan bir özelliktir. Müslümanlar da işe, Avrupalılara giyim-kuşamı öğreterek medeniyet dairesi içine koymaya çalışmışlardır. Yine giyime dair bir takım isimlerin telaffuz değişikliğiyle Arapçadan Avrupa dillerine geçtiği iddia edilmektedir (Akyiğitzade, 1315: 10).

Askeri ve bilimsel terimler de aynı şekilde telaffuz farkıyla Avrupa dillerine geçmiştir. Mesela bahriyeye ait bir terim olan "Amiral" kelimesi, Arapça "Emirü'l ma"³ kelimesinden türetilmiştir. Bunun yanı sıra matematik alanında da bazı terimlerin alındığı iddialar arasındadır. Tercüme esnasında terim karşılıkları bulunmadığı için telaffuz farklılığıyla alınmıştır. İngilizce ve Fransızcaya "sıfır" aynen geçmiştir. Hatta Slavcaya da "sıfır" ufak telaffuz değişikliği ile geçmiştir. Musa Bey'in bu örnekleri vermedeki temel amacı, Avrupa'daki bilimsel gelişmelerin Arapçadan yapılan tercüme sayesinde olduğudur (Akyiğitzade, 1315: 11).

Bilimsel gelişmelerin yanı sıra üretime dayalı sanayi kollarında da Avrupa Medeniyeti, İslam Medeniyetinin tesirinde kalarak gelişmiştir. Madeni eşya, kılıç ve kumaşların imal edilmesi Endülüs Müslümanları aracılığıyla Avrupa'ya geçmiştir. Deri sanatının mucidi ve yayıcısı Müslümanlardır. Bu üretim kolunun anavatanı Marakeş'tir. Batı Avrupa ülkelerine dericilik sanatı bu ülke tacirleri kanalıyla geçmiştir. Ziraat ve

³Kitapta şeklindedir. (Akyiğitzade,1315: 10).

hayvan yetiştiriciliğinde de Müslümanlar Avrupa'dan fazla bilgi birikimine sahiptirler. Endülüs atları, Araplardan kalma bir geleneğin devamı niteliğindedir. Ebu Kasım'ın ticaret üzerine yazdığı kitap, Endülüs'te III. Abdurrahman devrindeki Kurtuba'nın imar edilmesi ile bir milyondan fazla nüfusun yaşaması, Abbasiler döneminde Ön Asya'da yaşanan bilimsel gelişmeler başta olmak üzere, var olan tüm gelişmeler, İslam Medeniyetinin Avrupa Medeniyetinden daha büyük ve daha gelişmiş olduğunun birer göstergesinden başka bir şey değildir (Akyiğitzade, 1315: 12).

Bilimsel bilginin aktarılmasında sadece teorik yöntemlerin kullanılmaması gerektiği, teori ile pratiğin bir aradalığı sayesinde öğrenmenin daha kalıcı olacağı Musa Bey tarafından dile getirilmektedir. Yazar, coğrafya ve anatomiden birer örnek vermek suretiyle de savını kuvvetlendirmeye çalışmaktadır. Şöyle ki; dünyanın yuvarlak olduğunu söylemek ile yuvarlak bir küre aracılığıyla görsel olarak sunmak farklı şeylerdir. Öğrenmede görsele başvurmanın, yani pratiğin önemine, dikkat çekmektedir. Diğer bir örneği ise kadavra üzerinden vermektedir. Belkemiği ve omuriliği öğrencilere ezberletmenin farklı, onu açıp öğrencilere göstermenin farklı olduğuna da değinilmektedir. Musa Bey'in bunları söylemedeki gayesi uygulamalı öğrenmeyi de Müslüman bilim adamların Avrupalılara öğrettiğidir (Akyiğitzade, 1315: 13-14).

Bağdat ve Kurtuba'da özel olarak üretilen kürelerle Coğrafya derslerinin işlendiği böylece, bu uygulama sayesinde dünyanın küre olduğu Avrupalılarca da anlaşılmıştır. El- Fergani'nin yazmış olduğu bir eserde Atlas Okyanusu'nun ötesinde toprak parçası bulunabileceğini belirtilen önemli hususlardandır. El- Fergani'nin bu eserinden hareket eden Kristof Kolomb Hindistan'ı bulacağı ümidiyle keşfe çıkmış ve bu sayede Amerika kıtasını bulmuştur. Bu bilgileri Musa Bey Fransızca yayımlanan "Kristof Kolomb'un Biyografisi" isimli bir eserden aldığını bildirmektedir (Akyiğitzade, 1315: 14).

Bilimsel anlamda Avrupa Medeniyetine etki edilen diğer bir alan ise astronomidir. Abbasi halifesi Memun döneminde Sincar çölünde Mehmet, Hüseyin ve Ahmet isimli üç şahıs tarafından yerin boylam dairelerinin ölçüldüğünü, yine aynı dönemde Bağdat yakınlarında tam teçhizatlı bir rasathanenin kurulduğunu da öğrenmekteyiz. Musa Bey, Alman tarihçi Schlöser'den alıntı yaparak Kepler ve Newton'nun yeni astronomisinin Müslüman rasathanelerinde yapılan araştırmaların bir ürünü olduğunu belirtmektedir (Akyiğitzade, 1315: 15).

Musa Bey'e göre –netice itibariyle- bir medeniyet olarak İslam, başta Avrupa olmak üzere tüm dünyayı pek çok alanda etkilemiştir. XIX. yüzyıl Avrupa'sının gelişmişlik düzeyinin temelinde yukarıda yazar tarafından dile getirilen bilimsel gelişmelerin Avrupa'ya aktarılması yatmaktadır.

Sözün özü, Avrupa var olan durumunu ve gelişmişliğini İslam Medeniyetine borçludur.

İntikal Kanalları: Tercüme, Gerbert ve Petro

Yukarıda belirtilen tesirler hangi kanallarla aktarıldı? Eserden anlaşıldığı kadarıyla Akyiğitzade iki intikal kanalı üzerinde durmaktadır. Bunlardan ilki *tercüme* faaliyetleri, ikincisi ise öğrenim gayesiyle İslam ülkelerine gelen Hıristiyan öğrencilerdir. Musa Bey, İslam eserlerinin Avrupa'da ne zaman ve hangi isimlerle tercüme edildiğini Üsküdar İdadisi Müdür Yardımcısına yazdığı hatıralarda belirttiğini dile getirmektedir. Ele alınan eserde de miladi IX ve X. yüzyıllarda İslam eserlerinin tercüme edilmesinden yazarın iftihar duyduğunu belirtmekte fayda vardır.

İntikal kanallarının *ilki* olan tercüme faaliyetleri hakkında Musa Bey'in verdiği bilgiler sınırlıdır. İbn-i Sina'nın(başta Kanun isimli eseri olmak üzere) tıbbı dair eserleri Latinceye tercüme edilip okullarda okutulmuştur (Akyiğitzade, 1315: 7). Bacon ise el-Hazin isimli Müslüman bir bilim adamının ışık ve görme konulu bir eserini İngilizceye çevirmiştir (Akyiğitzade, 1315: 8). İbn Rüş'ün tıp üzerine yazdığı eserler de aynı şekilde Ortaçağda Latinceye tercüme edilmiştir (Akyiğitzade, 1315: 58). Bunların yanı sıra ziraat, coğrafya, kimya ve astronomiye yönelik çalışmalar da Latinceye çevrilmiştir (Akyiğitzade, 1315: 5-13).

İkinci intikal kanal ise birtakım öğrenciler tarafından icra edilmiştir. Bu öğrencilerden en önemlisi ve Musa Bey'in eserinin büyük bir bölümünü ayırdığı Gerbert'tir(938-1003). Gerbert, Fransa'nın Overni Eyaleti'nde Barslan dükünün teveccühünü kazanan zeki ve yetenekli bir öğrencidir. Manastırda zayı olacağı düşüncesiyle bu zeki öğrenciyi kuzey İspanya'ya götürülür. Buradan da Endülüs'ün başkenti olan Kurtuba'ya gönderilir. Eğitim hayatında yeni bir sayfa açılan Gerbert iyi bir şekilde Arapça öğrendikten sonra "*en meşhur ulema-yı İslam'dan*" birkaç yıl ders alır (Akyiğitzade, 1315: 23).

Gerbert eğitimini tamamladıktan sonra hamisi olan Dük ile Roma'ya gider. Bu sırada Roma'da Almanya İmparatoru Othon da bulunmaktadır. Gerbert, Dük Borel tarafından imparatora takdim edilir. Bu genç, dönemin İtalya'sını (*vahşi, ilim ve fenden habersiz bir memleket diyor Musa Bey*) şaşırtacak derecede genel bir dünya bilgisine ve sorun çözme becerisine sahiptir. Musa Bey, Gerbert'in dünya bilgisi ve sorun çözme becerisini Müslüman âlimlerden öğrendiğini belirtmektedir. Temel dini bilgiler de öğrenen Gerbert, Papaya yönelik ön-kabulleri sorgulatacak birtakım yorumlarda bulunmuştur. Şöyle ki (Akyiğitzade, 1315: 23-24):

"Cenab-ı Hak kadirdir, insanlar kim olur ise olsun beşeriyeti ıktızasınca hata eder. Müslümanların Peygamberi bile 'ben beşerim, ben Allah'ın kuluyum, benden de hata sadır olabilir' mealinde pek çok

ehadis söylemiştir. Günahların avfı yalnızca cenab-ı hakka mahsustur dediği vakit Papa'yı la-yehti bilen Avrupalılar hem hayretler içerisinde kalırvе hem Gerbert'i kemal-i taaccüple dinlerler idi."

Ancak söylenenler Ortaçağ Avrupa insanının profiline uymamaktadır. İnsanların eşit olmadığı, Papanın günahsız olduğu, papazların bile insanlardan üstün olduğu inancı hâkimdir.

Yazar, Avrupa'nın en karanlık devirlerinde Gerbert'in hiç duyulmadık birtakım şeylerden bahsettiğini söyler. Bunlar, eşitlik, genel dünya bilgisi(tarih ve coğrafya), felsefe ve çeşitli beşeri bilimlerdir. Bu bilgiler karşısında imparator bile şaşırmıştır. Bu gelişmelerden sonra imparator Gerbert'i İtalya'da bulunan Bobigny şehrine piskopos olarak tayin etmiştir. Buradaki papazlar yeni piskoposun pek memnun değillerdir. Papazlar, *"Bu piskopos mülümana mahsus birtakım fenler ile uğraşiyor. Etrafında bulunan mensubininin zihnini lüzumsuz malumat ile zehirliyor. Bu piskopos Rafzidir. Hem Müslüman terbiyesi alan adam gayet fenadır. Allah'tan başka herkesin hata edebileceğinden ve daha birtakım marifetlerden dem vuruyor."* gibi ithamlarla Gerbert'i eleştirmişlerdir. Ayrıca bu papazlar, Müslüman terbiyesi görmenin zararlı olduğunu da ısrarla dile getirmişlerdir. Bütün bu itham ve tazyiklerden sonra Gerbert, Bobigny'den Roma'ya gitmek mecburiyetinde kalır. Roma'da da ilgi görmeyip, beklediği yardımı alamayınca buradan Fransa'nın Reims kentine gider. Burada imparator Şarl döneminden kalma bir rahip okulunda öğretmen olarak işe başlar. Daha sonra kent piskoposu olur. Fransa kralının başkâtibinin yardımı ile rahip okulunun müdürü olur (Akyiğitzade, 1315: 25-26).

Bu olaydan sonra Gerbert, Kurtuba'da aldığı eğitimi uygulamaya koyulur. Müslümanlardan öğrendiği *"ilm-i belagati"* Frenkçeye çevirir, coğrafya derslerini uygulamalı olarak öğretmeye başlar. Derslere yardımcı materyaller getirir. Dünyanın yuvarlak olduğunu bir küre üzerinden anlatır. Musa Bey, Gerbert'in dünyanın yuvarlak olduğu fikrini İtalya'da dile getirmesi durumunda sert cezalara çarptırılacağını dile getirir ve *"Gerbert dahi bu Müslüman eserini mektebe soktuğu için tekfir ve aforoz olunmak muhakkak iken her nasılsa küre-i mücesseme Fransa'da meydana çıkarılabilmıştır."* diye de eklemeye bulunur. Yazara göre Gerbert, İslam âleminden öğrendiği bilimler sayesinde ve kısmen de Fransa'daki hoşgörü ortamının da katkısıyla *"Avrupalı ve vahşisinin uykudan uyanmasına ve iktisab-ı maarif için yol almasına sebep olmuştur"*. (Akyiğitzade, 1315: 26)

Gerbert, Kurtuba'dan gelirken kendisiyle birlikte eğitime dair birtakım yenilikler de getirir. Bunlardan bir tanesi Latin rakamları kaldırılarak yerine Arap rakamlarını biraz değiştirilmiş halinin kullanılmasıdır. Örnek olarak da 0, 1, 4 ve 9 rakamlarını verilmektedir. Musa Bey, Müslümanların kullandığı rakamların Avrupa'da kullanılan rakamlardan çok daha kolay ve kullanışlı olduğunun altını çizmektedir. Buna mukabil Avrupa'da kullanılan rakam sisteminin çok daha karmaşık ve

içinden çıkılmaz olduğu belirtilmektedir. Yazardan, Gerbert'in Müslümanlar tarafından yetiştirilen yorulma nedir bilmeyen bir bilim aşığı olduğunu bu özelliği sayesinde Kurtuba âlimlerinden çeşitli bilim dallarına ait bilgiler aldığını, öğrenmekteyiz. Gerbert, öğrendiği bu bilgileri Reims'te müdürü olduğu okulda tek tek uygulamaya koyulmuş, başta riyazi bilim olarak matematik ve geometri, tıp, gramer, coğrafya dersleri vermiştir. Musa Bey, görünürde Avrupa'yı aydınlatanın Gerbert olduğunu, ancak arka planda asıl aydınlatıcı olarak İslam'ın ve Müslümanlığın yattığını belirtmektedir. Gerbert'in yaptığı sadece intikalden başka bir şey değildir. Avrupa'yı geliştiren, adam eden, yön veren İslam Medeniyetidir (Akyığıtzade, 1315: 27-29).

Gerbert'in İslam âlimlerinden öğrenip Avrupa'da yayılmasını sağladığı önemli yeniliklerden bir tanesi de eleştirel düşünmedir. Musa Bey'e göre Avrupa'yı cehaletten kurtarmanın en önemli yolu -ve aynı zamanda cehaletin asıl sebebi olan- Papayı eleştirmekten geçmektedir. Bu sırada Hugo Kabet (Capet) isimli bir Fransız asilzadesi Fransa tahtına çıkmıştır. Papa ise duruma itiraz ederek Fransa'nın iç işlerine karışır. Olaylar büyümeye başlayınca Hugo Kabet'e bağlı olan papazlar tarafından Papaya bir cevap verilmesi gereği doğar. Bu görev ise Gerbert'e verilir. Beklediği fırsat ayağına gelmiştir. Papaya tenkit maksadıyla uzun bir yazı kaleme alır. Yazı, Orlean başpiskoposu tarafından büyük bir kalabalık önünde okunur. Papa ile Hugo Kabet arasındaki anlaşmazlık, Gerbert'in Kurtuba'da öğrendiklerini yaymada ve halka benimsetmede önemli bir araç olmuştur (Akyığıtzade, 1315: 29-31).

Musa Bey'e göre bu nizadan Gerbert'in başarıyla çıkmasında, Kurtuba'da tahsil ettiği tarafsız bilim etkili olmuştur. Bu olaydan sonra Gerbert, Reims başpiskoposluğuna atanmıştır. Ancak papa kendisine yakın olan papazlar aracılığıyla Gerbert'i Katolikler gözünde itibarsızlaştırmaya çalışmıştır. Gerbert'in Müslüman çırağı olduğu, mülümanlardan tahsil ettiği bilimin Katoliklikle bağdaşmadığı ve geceleri sarıkla dolaştığı şeklinde şayiaları yayılmıştır. Yapılan/yaptırılan anti-propaganda işe yaramış, Gerbert, bu iddialarla itibarsızlaştırılarak Reims başpiskoposluğundan azledilmiştir. Yaşanan bu olaylardan sonra Gerbert, Fransa'yı terk ederek Almanya'ya gitmiştir. İmparator III. Othon burada Gerbert'i himaye etmiş ve onu hocası olarak kabul etmiştir. Bu sırada Roma'da iç açıcı olaylar yaşanmamakta, Papa ve çevresi etrafa korku salmakta ve cinayetler işlemektedirler. Bundan dolayı Gerbert ve hamisi Roma'ya giderek kan dökülmesini önleyici birtakım tedbirler almışlardır. Bundan sonra imparator Gerbert'i Havena başpiskoposu tayin etmiştir. Ertesi yıl ölen papa V. Gregor'un yerine II. Silvester unvanıyla Gerbert Hıristiyan dünyasının yeni ruhani lideri olmuştur. Bundan sonra öğrendiklerini uygulamak ve yaymak için eşsiz bir ortama sahip olan Gerbert faaliyetlerine başlamıştır (Akyığıtzade, 1315: 31-32).

Musa Bey'e göre Gerbert eşi bulunmaz bir intikal kanalıdır. Otuz yıllık bir maceranın sonucunda birçok bilim dalında Avrupa'da yeni gelişmelerin meydana gelmesinde rol oynamış ve *eğitime verdiği önemle vahşi Avrupalıyı bin yıllık uykusundan uyandırmıştır*. Bu ise şüphesiz İslam âlimlerinden öğrendiği yeni bilgiler sayesinde gerçekleşmiştir. Gerbert, İslam âlimlerinden matematik, geometri, tıp, astronomi ve en önemlisi eleştirel düşünmeyi öğrenmiştir. Böylece eleştirel düşünme, miladi X. yüzyılda Avrupa'da yaygınlaşmıştır. Musa Bey, eleştirel düşünmenin olmadığı dönemlerde hiçbir meselenin mantık süzgecinden geçirilmediğini, körü körüne inanışın olduğunu belirtmektedir. Eleştirel düşünce sayesinde Avrupa medeniyeti hapsoldüğü karanlık dünyadan kurtulmuştur. Yazara göre Avrupa'da eleştirel düşüncenin olmayışı çok ciddi bir taassubun da oluşmasına neden olmuştur. İşte Gerbert, *"Avrupa'daki cehalet ve taassuba karşı gelerek, Avrupalı vahşiye muhakeme fikri aşıla"*mıştır (Akyığızade, 1315: 32-34.)

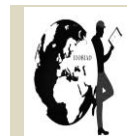
Musa Bey, İslam âleminde var olan fikirleri yayanın sadece Gerbert olmadığını, bunun yanı sıra binlerce gencin bu fikirleri yaymada rollerinin olduğunu da belirtmektedir. Gerbert'in tercih edilmesinin nedeni papalık makamına kadar çıkmış olmasından kaynaklanmaktadır. Bunun yanı sıra tercüme faaliyetlerinde oynadığı rolün de altını çizmektedir.⁴

İntikali sağlayan bir diğer öğrenci ise Petro'dur. Petro da Gerbert gibi Endülüs'te eğitim görmüş Cluny manastırı mensubudur. Petro daha çok Arapça eserlerin Latinceye tercüme edilmesinde ön plana çıkmıştır. Musa Bey, Petro ile birlikte değişik milletlere mensup şahısların Endülüs'te eğitim

⁴ Musa Bey'in ortaya attığı iddiaların benzerleri Cumhuriyet dönemi Türkiye'sinde de sıklıkla dile getirilmiş ve getirilmektedir. Bu müddeilerden en önemlilerden bir tanesi de Hilmi Ziya Ülken'dir. Ülken, Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü isimli eserinde muhtelif başlıklar altında bu konuya eğilmekte ve ayrıntılı bilgiler vermektedir. Ülken, bilimsel faaliyetlerin İslam âleminde Batı'ya geçişinin üç aşamada gerçekleştiğini söyler. Bunlardan ilki İtalya, İspanya ve Güney Fransa'dan birçok kişinin Endülüs'teki İslam medreselerinde matematik, geometri, felsefe, tıp gibi alanlarda eğitim alarak Avrupa'da açılacak olan eğitim kurumlarının öğretici kadronun çekirdeğini oluşturduğunu belirtir.

İkinci aşama ise Avrupa'nın güney şehirlerinde –yani coğrafi olarak İslam şehirlerine yakın olan şehirlerde- İslam medreseleri taklit edilmek suretiyle eğitim kurumlarının inşa edilmesidir. Binaların mimarisinden tutun da derslerin içerikleri ve öğretim yöntemleri de taklit edilmiştir. Bu kurumlardan ilki Napoli'de kurulan Salerno eğitim kurumudur. Diğer Avrupa ülkelerinden gelen öğrenciler, daha önce İslam medreselerinde öğretilen dersleri burada öğrenme fırsatı buluyorlardı. Napoli'de kurulan eğitim kurumundan sonra Padoue, Capua, Toulouse ve Lyon gibi şehirlerde de benzer müfredata sahip eğitim kurumları kurulmuştur.

Üçüncü ve son aşama ise İslam medreselerinden alınan bilimlerin ve bilimsel faaliyetlerin yükseköğrenim çatısı altında verilmeye başlandığını görmekteyiz. Paris, Oxford ve Cologne gibi üniversitelerin kurulmaya başladığı Hilmi Ziya Ülken tarafından dile getirilmektedir. Detaylı bilgi için, (Ülken, Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü, 2011: 161-166)'ya bakınız.

gördüğünü belirtmektedir. Ancak Petro'nun daha çok mantık, maneviyat ve ilm-i belagata eğilimi olduğunun da altını çizmektedir. Ayrıca Petro, araştırmacıları sevme, eleştirel düşünceye olumlu bakma ve hür düşünceli olma gibi iyi hasletleri Müslümanlardan almıştır.

Musa Bey, eleştirel düşünceye sahip olan Petro'nun inanisından dolayı bir insanın yakılmasının zulüm olduğu telkinini de Müslüman hocalardan aldığını belirtmektedir. Bu düşüncelere kısmen de yapmış olduğu tercümelelerin de etkisi olmuştur. Petro sadece tercüme faaliyeti yapmamış aynı zamanda hür düşünceli, eleştirel düşünebilen, muhakeme yapabilen öğrenciler yetiştirmiştir (Akyiğitzade, 1315: 50-53).

Sonuç

İslam'ın bilime mani olduğu tezi Ernest Renan'ın vermiş olduğu konferansta ortaya atılmış ve bahsi geçen konu hakkında yazınsal alanda tartışmaların doğmasına neden olmuştur. Bu noktadan hareketle Ernest Renan'a karşı İslam coğrafyasında geniş bir tepkinin doğduğu görülmektedir. Osmanlı muhafazakâr entelektüel çevresinde -Namık Kemal ve Musa Akyiğitzade örneğinde görüldüğü üzere- İslam'ın bilime mani olmadığı karşı tezi dile getirilmiştir.⁵

Ele alınan eserlerde de söz konusu durum, yazarlar tarafından bütün açıklığıyla gösterilmeye çalışılmıştır. Bu yazarlardan Namık Kemal, eleştirel ve iğneleyici bir dil ile Ernest Renan ve Batılı araştırmacılara çatarken, Musa Akyiğitzade Avrupa ahalisinin vahşiliğine dikkat çekmiş, Batı medeniyetine İslami kökler bulmaya çalışmıştır.

Namık Kemal, Ernest Renan ve diğer Avrupalı araştırmacıların İslam medeniyetine -ve dolayısıyla Müslümanlara- haksızlık ettiklerini, sözü edilen haksızlığın da araştırmacıların konuştuğu din ve dünya görüşünden kaynaklandığını eserinde ısrarla tekrarlamıştır. Araştırmacıların niyetlerinin iyi anlaşılması için dünya ve din görüşleri hakkında metodolojik bakış, Namık Kemal'in eserinin en olumlu taraflarından birisidir. Nitekim Namık Kemal'e göre, ön-kabuller ve İslam hakkındaki bilgi azlığından dolayı Batılı araştırmacılar, yanlış yargılara varmışlardır.

Namık Kemal, Ernest Renan hakkında çok sert bir dil kullanmıştır. Renan'ın hayat hikâyesinden kesitler vererek, onun dinsiz bir münkir olduğuna, dolayısıyla bütün kötülükleri dine hasretmesinin yanlışlığına dikkat çekmek istemiştir. Renan'ın iddia ettiği gibi İslam âleminde bilimsel gelişmelerin din tarafından engellenmediği, bilimsel gelişmelerin sekteye

⁵ Esasen bu konu hakkındaki örnekler çoğaltılabilir. Örneklerin çoğaltılması bir makalenin sınırlarını aştığı için daha sonra yapılması planlanan çalışmalara bırakılmıştır.

uğramasının farklı nedenlerinin olduğu belirtilmiştir. Tarafsızlık esasına dayanan ya da ön-kabuller bir tarafa bırakılarak yapılacak araştırmalarda İslam'ın bilimin gelişmesine mani olmadığı, aksine gelişmesine ziyadesiyle katkıda bulunduğu Namık Kemal'in temel tezidir. Ernest Renan'ın iddia ettiği gibi İslam bilime mani olmamıştır. Bilimin gelişmesine engel olan temel amil göçler sonucunda İslam coğrafyasında meydana gelen tahribattır. Nitekim Abbasi Devleti döneminde meydana gelen bilimsel ve kültürel gelişmeler İslam'ın, bilimin gelişmesine mani olmadığını en güzel delildir. Ayrıca, Namık Kemal Kur'an ve hadislerde bilim ve eğitime yönelik mesajlardan yola çıkarak İslam'ın bilime mani olmadığını ileri sürmüştür. Avrupa coğrafyası Ortaçağ'da bilime ve bilimsel faaliyete karşı çıkarken, İslam coğrafyası bilimi ve bilim adamlarını korumuş ve Avrupa coğrafyasına aktarılmasında önemli bir rol üstlenmiştir.

Musa Akyiğitzade ise Avrupalıların cahil ve vahşi olduklarını, XIX. yüzyıldaki gelişmişlik düzeylerinin İslam medeniyetinin altın çağıyla alakalı olduğunu eserinin temel problematiği olarak belirlemiştir. Bu noktadan hareketle başta bilimsel gelişmeler olmak üzere, giyim-kuşam, teknik, eleştirel düşünme gibi medenilikle alakalı gelişmeler İslam medeniyetinden Batı medeniyetine geçtiği iddia edilmiştir. İslam medeniyetinin mürşit vazifesi görerek Avrupa'yı ve Hıristiyanları karanlık dönemlerden çıkardığı eserdeki en belirgin tema olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hıristiyan din adamlarının dünyevi mevki ve servet edinmek amacıyla yüzyıllar boyunca ahaliyi sömürdükleri, hurafeler ürettikleri ve üretilen hurafelerden nemalandıkları ele alınan eserde değişik örneklerle açıklanmıştır. Batı medeniyetini aydınlatan, karanlık dönemlerden çıkaran İslam medeniyetinin bilgi birikimini Avrupa'ya bazı tercüman ve öğrenciler tarafından aktarıldığı dile getirilmiştir. Özellikle eleştirel düşünmenin Müslüman hocalardan öğrenilmesi sonucu, kutsal sayılan Papa'nın eleştirilmesi bir dönüm noktası olarak kabul edilmiştir. Netice itibarıyla Batı medeniyeti, Musa Akyiğitzade'ye göre, İslam medeniyetinin bir çocuğudur.

Namık Kemal aleni, Musa Akyiğitzade ise örtük bir biçimde Ernest Renan'ın İslam dini üzerinde yapmaya çalıştığı tahribatı kendi din ve dünya görüşleri çerçevesinde en aza indirmeye çalışmışlardır. Esasen Namık Kemal karşı bir taarruza geçerek Renan'ın kendi medeniyet çevresine bakmadan İslam'ı eleştirmesine karşı çıkmakta, Renan'ın tezlerinin Avrupa için geçerli olabileceğini savunmaktadır. Musa Akyiğitzade ise bazı Avrupalı yazarlara atıfta bulunmak suretiyle bilimin gelişmesinde, Avrupa'nın (XIX. yüzyıldaki) gelişmişlik düzeyinde İslam medeniyetinin rolüne dikkat çekmektedir. Her iki müellifin nihai amacı mensup oldukları medeniyet ve din çevresini Renan ve Avrupa nezdinde aklamaktır.

Kaynakça

- Akyiğitzade, M. (1315). *Batı Medeniyetinin Esasına Bir Nazar*. İstanbul: Cemal Efendi Matbaası.
- Berkes, N. (1965). *200 Yıldır Neden Bocalıyoruz?* İstanbul: İstanbul Matbaası.
- Berkes, N. (1975). *Türk Düşününde Batı Sorunu*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Berkes, N. (2012). *Türkiye'de Çağdaşlaşma*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Cündioğlu, D. (1996). Ernest Renan ve Reddiyeler Bağlamında İslam-Bilim Tartışmalarına Bibliyografik Bir Katkı. *Divan Dergisi*, s. 1-91.
- Fuat, M. (2012). *Namık Kemal*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Hanioğlu, M. Ş. (2009). *Osmanlı'dan Cumhuriyete Zihniyet, siyaset ve Tarih* (2 b.). İstanbul: Bağlam Yayınları.
- Kemal, N. (1288, Haziran 10). Avrupa Şark'ı Bilmez. *İbret*.
- Kemal, N. (1326). *Renan Müdafaaanamesi*. İstanbul: Mahmut Bey Matbaası.
- Lewis, B. (2014). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (B. B. Tuna, Çev.) Ankara: Arkadaş Yayınları.
- Mardin, Ş. (2013). *Yeni Osmanlı Düşüncesinin Doğuşu*. (M. Türköne, F. Unan, & İ. Erdoğan, Çev.) İstanbul: İletişim Yayınları.
- Meriç, C. (2011). *Umrandan Uygarlığa*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Osman, C. (1995). Ernest Renan'a Karşı Türk İslam Dünyasından Reaksiyonlar. *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 184.
- Özdemir, M. (1997). *Endülüslü Müslümanları İlim ve Kültür Tarihi*. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Renan, E. (1946). *Nutuklar ve Konferanslar*. (Z. İhsan, Çev.) Ankara: Sakarya Basımevi.

- Tansel, F. A. (1995). Namık Kemal'in Midilli'de Yazdığı Manzum ve Mensur Eserler. *Türkiyat Mecmuası*, 88-90.
- Türkoğlu, İ. (2006). Musa Akyiğitzade. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 31. Ankara, Türkiye: Türkiye Diyanet Vakfı.
- Türköne, M. (2011). *Siyasal İdeoloji Olarak İslamcılığın Doğuşu*. İstanbul: Etkileşim Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2011). *Uyanış Devirlerinde Tercümenin Rolü*. İstanbul: İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ülken, H. Z. (2013). *Türkiye'de Çağdaş Düşünce Tarihi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

